

Medjezikovno razumevanje na področju bivše Jugoslavije – slovenščina in srbohrvaščina

Mojca Schlamberger Brezar (Univerza v Ljubljani)

Povzetek

Medjezikovno razumevanje med sorodnimi jeziki lahko poteka simetrično ali asimetrično. Tipičen primer asimetričnega razumevanja vidimo med slovenščino in srbohrvaščino. Za to obstajajo politični, sociolingvistični, pa tudi jezikovni razlogi. V članku podajamo kratko zgodovino sobivanja slovenščine in srbohrvaščine od začetkov do 1991, v nadaljevanju pa spregovorimo o sociolingvističnih značilnostih sobivanja obeh jezikov in se osredotočamo na medjezikovno razumevanje med obema jezikoma danes. To je povezano z zgodovinskimi dejstvi, samo strukturo jezika in besedjem, voljo govorcev in izpostavljenostjo drugemu jeziku.

Ključne besede: medjezikovno razumevanje, slovenščina, srbohrvaščina, zgodovinski pregled, sedanje stanje

Résumé

L'intercompréhension entre les langues proches peut être symétrique ou asymétrique. Le slovène et le serbo-croate présentent le cas typique d'intercompréhension asymétrique. Les raisons en sont politiques, sociolinguistiques, mais aussi linguistiques. Dans l'article, nous présentons d'abord un bref parcours de la cohabitation du slovène et du serbo-croate dès les débuts jusqu'à 1991, puis nous analysons les traits sociolinguistiques de la cohabitation en nous concentrant sur l'intercompréhension aujourd'hui. Celle-ci est déterminée par les facteurs historiques, la structure de la langue et le lexique employé, ainsi que la volonté des locuteurs et l'exposition à la langue voisine.

Mots clés : intercompréhension, slovène, serbo-croate, parcours historique, état actuel

Uvod

V članku bomo osvetlili nekaj točk v medjezikovnem razumevanje med slovenščino in hrvaščino oziroma srbohrvaščino. Medjezikovno razumevanje, mednarodno *intercomprehension*, v angleščini tudi *mutual intelligibility*, je proces, ki poteka med sorodnimi jeziki. Začetki koncepta medjezikovnega razumevanja segajo precej v preteklost: po Escudéju (2010: 35) naj bi pojem »intercomprehension«¹ okrog leta 1913 uporabil provansalski jezikoslovec Jules Ronjat, ki je govoril o medjezikovnem razumevanju kot sposobnosti govorcev, da razumejo dialekte različnih jezikov iste jezikovne družine, kar je bila v francoskem okolju edina možnost za preživetje (Pirih Svetina et al. 2016: 102).

Gibanje za ozaveščanje te možnosti se je začelo v krogu francoskih jezikoslovcev-didaktikov, nasprotnikov angleščine kot skupnega evropskega jezika, kjer se je razvil pristop medjezikovnega razumevanja med romanskimi jeziki v 90-ih letih 20. stoletja (Blanche-Benveniste, Valli 1997, EuRom4, EuRom5). V svojem bistvu predstavlja poskus oživitve srednjeveške tradicije medsebojnega razumevanja uporabnikov romanskih jezikov (to je potekalo tudi s pomočjo oziroma prek latinščine – avtorji metode aludirajo na Ecov roman *Ime rože*). Hkrati pa je šlo tudi za poskus ponovne valorizacije romanskih jezikov na področju mednarodnih odnosov in izmenjav (politična odločitev v spopadu z angleščino). (Pirih Svetina et al. 2016: 100–105)

Podobne poizkuse poznamo tudi v okviru metode EuroCom (-Rom, -Slav ali -Germ) (Klein, Stegmann 2004), v Groningenu (projekt MICReLa (<http://www.let.rug.nl/gooskens/project/>)), za slovanske jezike pa moramo omeniti doktorat Grégoirja Labbéja na INALCO-ju v decembru 2018 (Labbé 2019, v tem delu), pa tudi delavnico (panel) v okviru svetovnega slavističnega kongresa v Beogradu septembra 2018, kjer je bil predstavljen pričujoči članek. Naš prispevek se navezuje na medjezikovno razumevanje med (srbo)hrvaščino in slovenščino.

1 Medjezikovno razumevanje med (srbo)hrvaščino in slovenščino

Glede na raziskave je medsebojno razumevanje med hrvaščino in slovenščino zelo visoko, saj govorimo o dveh jezikih, ki sta se zelo pozno ločila od skupnega debla in sta po morfologiji precej podobna. Oba spadata v skupino južnoslovanskih jezikov, slovenščina kot najzahodnejša, hrvaščina njena direktna sosedica.

Če citiramo A. Peti-Stantić (2014: 201):

Slovenščina in hrvaščina sta si med južnoslovanskimi jeziki najbližji, razlog za to pa v veliki meri izhaja iz genetskega sorodstva (kar v primeru slovenščine in hrvaščine ne pomeni samo tega, da izvirata iz skupnega slovanskega prajezika, ampak tudi to, da sta se zelo pozno ločili od skupnega debla) in dejstva, da sta ohranili skupne tipološke lastnosti (kar pomeni, da prepoznamo enake strukture na vseh ravneh jezikovne analize). Poleg tega sta slovenščina in hrvaščina dolgo živeli in se spreminjali kot sosednja jezika, pogosto sta se med seboj tudi prepletali.

Podobno Belić že leta 1921 zapiše, da imena slovenski, hrvaški in srbski zaznamujejo narode, ne poimenujejo pa jezikovne resničnosti. Pri tem moramo seveda vedeti, da je Belić pisal v časih unitarizma, ko je bila prisotna volja po združitvi vseh južnoslovanskih jezikov v enega.

Na drugi strani govorimo o srbohrvaščini, o jeziku, ki ne obstaja več, ki se je razdelil na komponente hrvaščino, srbščino, bošnjaščino, črnogorščino, od katerih je bila za uradni jezik v Evropski uniji leta 2013 ob priključitvi Hrvaške sprejeta hrvaščina (https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl). Poimenovanje srbohrvaščina je sociolingvistični konstrukt, ki je bil v veljavi večino časa preteklega stoletja in se izgublja šele po letu 1991, ko je razpadla Jugoslavija, zato danes poleg tega jezika obstajajo še hrvaščina, srbščina, bošnjaščina, črnogorščina kot uradni jeziki novonastalih držav, o čemer bomo spregovorili v nadaljevanju.

V članku bomo skušali prikazati razmerje med obema jezikoma z zgodovinskega vidika in vidika diahrono lingvistike, s sociolingvističnega vidika in z vidika medjezikovnega razumevanja.

2 Zgodovinski vidik oblikovanja obeh knjižnih jezikov

Med slovenščino in srbohrvaščino obstaja historičnolingvistična sorodnost. Belić (1921) govori o štokavščini, čakavščini in kajkavščini, ki jo deli na hrvaško in slovensko. Štokavsko-čakavski dialekti so se razvijali skupaj. Slovenska kajkavščina je bila oddaljena od velikih centrov in se je razvijala sama, kot navaja Belić (1921) – opazamo, da so določeni slovenski dialekti kajkavščini bližje, drugi pa so spet bolj oddaljeni.

Ramovšev pogled je zazrt na drugo stran: po Ramovšu (1936) se je za jezik, ki se je govoril na sedanjem slovenskem ozemlju in na ozemljih, ki danes pripadajo Avstriji, Madžarski in Italiji, od 6. do 10. stoletja uveljavilo poimenovanje

prvotna ali alpska slovenščina (Ramovš 1936: 192, Orožen 2010: 26). Poleg alpske slovenščine naj bi obstajala tudi pri Ramovšu spregledana panonska slovenščina. Panonska slovenščina, ki jo Belić omenja kot slovensko kajkavščino, je imela skupno zgodovino s kajkavščino in je bila tudi del prvotne slovenščine, zato v moderni slovenski dialektologiji govorijo o alpski in panonski slovenščini, ki se je razvijala od 9. stoletja naprej (Orožen 2010: 25; Rigler 1963, Schlamberger Brezar et al. 2015).

Mnenja o obstoju enotnega srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika so različna: nekateri menijo, da gre za en sam jezik z več narečji, po mnenju drugih pa je to le jezikoslovna in upravno-administrativna oznaka za različne južnoslovanske jezike, ki jih govorijo Hrvati, Bošnjaki, Srbi in Črnogorci. Stališče prvih potrjuje dejstvo, da so si jeziki oziroma narečja (med drugim zaradi številnih selitev in mešanja prebivalstva na tem območju skozi stoletja) med seboj zelo podobni in so medsebojno razumljivi, razlikujejo se predvsem po glasoslovju in besednem zakladu (Jelovšek 2009: 11–13). Paul-Louis Thomas (1999: 72) navaja, da je hrvaški dialektologi in jezikoslovci uporabljajo poimenovane *srednjojužnoslavenski* (Brozović 1992, Lisac 2003, Lončarić 2005), ki v dialektologiji zaznamuje diasistem dialektov, ki jih na zahodu omejujejo slovenski, na vzhodu pa bolgarskomakedonski dialekti (Dubois 2010: 8). Ne smemo pa prezreti dejstva, da se uporabljata dve različni pisavi. Zagovorniki drugega pogleda pa se sklicujejo na večstoletni samostojen literarni razvoj v posameznih narečjih – štokavskem, kajkavskem in čakavskem (ne pa tudi v večinoma nepriznanem torlaškem (Dubois 2010: 12–13)) – na posameznih področjih do 19. stoletja, ki je bil v veliki meri rezultat političnih in upravnih razmejitev (Barić et al. 1997: 35, Jelovšek 2009: 11–13).

Srbohrvaški jezik (Kordić 2004: 31–34) je bil kodificiran in normaliziran v 19. stoletju. Takrat so bili v igri trije dialekti, ki bi lahko predstavljali osnovo za standardni jezik, vendar je bil štokavski najbolj razširjen in se je uveljavil kot standard (Kordić 2004: 31–32). Kajkavščino so namreč govorili le v Zagrebu in okolici, medtem ko je bil čakavski dialekt vezan na jadransko obalo (Kordić 2004: 31).

Do 19. stoletja so obstajale različne variante poimenovanja skupnega jezika na južnoslovanskem ozemlju: ilirski, dalmatski in slavonski jezik (Kordić 2004: 33). Ilirizem kot gibanje je imel politično ozadje, na eni strani je predstavljal upor proti pomadžarjevanju, ki se je v 19. stoletju širilo po ogrskem delu Avstro-ogrskega imperija, kamor je takrat spadala Hrvaška (ibid.). Po drugi strani pa je ilirsko gibanje predstavljalo težnje po vključevanju Slavonije in Dalmacije, ki sta bili kot ozemeljski in administrativni enoti ločeni od Zagreba (ibid.). Pod vplivom romantičnih idej so po združitvi posameznih hrvaških narečij gibanje poskušali razširiti še na druge južne Slovane, v to gibanje so se vključevali tudi nekateri

Slovenci, npr. Stanko Vraz. V približno istem času se je tudi pojavil krovni izraz za zaželeni skupni jezik: srbohrvaščina. Prvič je izpričan v pismu Jakoba Grimma 1824 in v pismu Jerneja Kopitarja iz leta 1836 (ibid.), čeprav ni izključeno, da ga je sam prebral v rokopisu slovaškega filologa Pavla Jozefa Šafárika *Slovenske starožitnosti*, ki je bil natisnjen leta 1837 (Jelovšek 2009: 13). Začetki srbohrvaščine so povezani z Dunajskim dogovorom med vodilnimi hrvaškimi in srbskimi dialektologi, ki so se dogovorili za standardni jezik na osnovi štokavščine, ki pa upošteva dve varianti, ekavsko, ki je značilna za Srbijo, in ijekavsko, ki jo uporabljajo na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter Črni gori, razliko med njima pa lahko ponazorimo s pari *pesma/pjesma*, *mleko/mlijek* (Kordić 2004: 33). Tretja, ikavska varianta, ni standardna.¹

Srbski knjižni jezik, ki je do takrat temeljil na cerkvenoslovanskem slovstvu in je bil preprostemu ljudstvu skoraj nerazumljiv, je v tem času jezikovni reformator Vuk Karadžić pod vplivom Kopitarja in bratov Grimm oprl na ljudski jezik: na osnovi hercegovskega govornega jezika (štokavsko narečje) je uvedel fonetično pisavo. S tem so bili postavljeni temelji za prihodnje poskuse poenotenja obeh jezikov (Kordić 2004: 31–32). Dunajski književni dogovor, v katerem so se tudi uradno zavzeli za ustvarjanje skupnega nadnacionalnega jezika, so srbski in hrvaški pisatelji in jezikoslovci podpisali leta 1850. Tako je nastal zapleten dvovariantni jezik, ki so ga Srbi uradno imenovali srbohrvaški, Hrvati pa hrvaški ali srbski. A čeprav so dogovor podprli ugledni hrvaški in srbski izobraženci, ni bil uradno zavezujoč in v širši javnosti ni bil takoj sprejet; še do konca 19. stoletja so se posebej pri Hrvatih pojavljale nekakšne kompromisne rešitve, ki so ubirale srednjo pot med značilnostmi, ki naj bi jih imel skupni jezik, in med hrvaškimi jezikovnimi posebnostmi, pa tudi konservativci v Srbiji Vukovega ljudskega jezika niso bili pripravljene sprejeti kot knjižni jezik (povzeto po Jelovšek 2009: 11–13).

Iz istega leta je kot Dunajski književni dogovor je tudi slovenski dogovor o »novih oblikah«, ki so omejile prevlado gorenjske veje slovenščine, v okviru katerega so nekaj končnic nadomestili s starejšimi, staroslovanskimi (*-iga* z *-ega* (*dobr-iga* > *dobr-ega*), *-imu* z *-emu* (*dobr-imu* > *dobr-emu*), *-am* z *-om* (*jelen-am* > *jelen-om*), *-ama* z *-oma* (*jelen-ama* > *jelen-oma*)), vzpostavili so ujemanje samostalnika in pridevnika v spolu (*trdne vrata* > *trdna vrata*), etimološki *šč* v pisavi zamenja *š* (*pišal* > *piščal*), veznik *de* je zamenjan z *da*, *nar-* v komparativu postane *naj-* (*narlepši* > *najlepši*), glagolska končnica *-uti* se zamenja z *-iti* (*nagn-uti* > *nagniti*; *dvignuti* > *dvigniti*). Nove oblike so kronološko starejše, iz starocerkvene slovanščine, in bližje slovenskim dialektom na vzhodu ter drugim

1 Če to pojasnimo z diahronijo, gre za razvoj jata v e, ije ali i (cf. Dubois, 2010: 12).

slovanskim jezikom (Orožen 1996: 12-17). Jezik so vseeno poimenovali novo-slovenski knjižni jezik in predstavlja normativno obliko za jezik sporazumevanja po letu 1848 (ibid.).

Dunajski dogovor je uradno zaživel šele z nastankom Kraljevine SHS leta 1918, ko je srbohrvaščina postala uradni jezik nove države. Vendar je srbsko vodstvo v svojih unitarističnih prizadevanjih šlo še korak dlje: tudi slovenščino so imeli zgolj za narečje skupnega jezika, ki se je zato imenoval srbsko-hrvaško-slovenski, po začetku diktature kralja Aleksandra pa kar jugoslovanski.² Makedonščine in Makedoncev ter bosanskih Muslimanov (ki so sicer govorili srbohrvaško) v novem »troedinem«² narodu sploh niso priznavali (Jelovšek 2009: 11–13).

Tovrstna politika je sprožila številna nacionalna nasprotja, ki so se začasno umirila šele v povojni komunistični Jugoslaviji, ko so bile v ustavi načelno zagotovljene enake pravice vseh narodov in jezikov v državi. Vendar so se tudi v tem obdobju prizadevanja za močnejše poenotenje srbohrvaščine nadaljevala. Tako so 10. 12. 1954 najvidnejši srbski, hrvaški, bošnjaški in črnogorski pisatelji in jezikoslovci sporazumno podpisali pravopisni Novosadski dogovor. V njem je bilo poudarjeno, da je jezik Srbov, Hrvatov in Črnogorcev en sam jezik z dvema enakopravnima variantama (ekavsko in ijekavsko), ki se lahko enakopravno zapisuje s cirilico in latinico, izpostavljena pa je bila tudi potreba po izdaji skupnega pravopisa, slovarja in terminološkega slovarja (povzeto po Jelovšek 2009: 11–13).

Ta dogovor je sprožil nove težnje po poenotenju jezika, tako da sta se v uradnih dokumentih v glavnem uporabljali ekavska varianta in srbska leksika. Vendar to ni trajalo dolgo, saj je skupni slovar, v katerem so prikrivali razlike med srbščino in hrvaščino, na Hrvaškem sprožil ogorčen odziv, zaradi katerega je Matica hrvatska preklicala Novosadski dogovor (ibid.).

Upiranje unifikatorskim težnjam zveznega vodstva je trajalo do osamosvojitve Hrvaške leta 1991, ko se je krovni termin srbohrvaščina postopoma nehal uporabljati in so se uveljavili izrazi hrvaški, srbski in bosanski jezik (še pozneje pa tudi črnogorski), ob tem pa so se začele še bolj poudarjati razlike med njimi (Požgaj Hadži et al. 2013: 52–63).

Srbohrvaščina je bila do začetka devetdesetih let atipičen pluricentričen jezik v mejah ene države. Po razpadu Jugoslavije pa je postal tipičen pluricentričen jezik različnih držav (Kordić 2004: 40–41). Njena vloga v bivši Jugoslaviji je bila glede na druge jezike dominantna in njen status prestižen (Požgaj Hadži et al. 2013), vsaj receptivno jo je do leta 1991 uporabljala večina prebivalcev SFRJ.

2 Glej tudi prej omenjeni Beličev članek iz 1921.

3 Sociolingvistične dimenzije medjezikovnega razumevanja

3.1 Medjezikovno razumevanje v okviru srbohrvaščine

Snežana Kordić v svojem članku (Kordić 2004: 34) navaja, da razlike med hrvaščino, srbsščino, bošnjaščino in črnogorščino niso pomembne in da ne onemogočajo sporazumevanja. Po njenem mnenju so tako majhne, da govorec ene variante ne spreminja koda, če naslavlja govorca druge variante (Kordić 2004: 35). Poleg tega navaja, da to tudi ni potrebno pri različnih hrvaških dialektih, med čakavskim, kajkavskim in štokavskim.

Razlike med srbsščino in hrvaščino avtorica pripisuje zgodovinskim, kulturnim in religioznim vzrokom, kakor tudi vzrokom nacionalne zavednosti – in tako dodaja, da današnji standardni srbo-hrvaški jezik obstaja v dveh variantah, zahodni ali hrvaški z Zagrebom kot centrom jezika in kulture, ter v vzhodni, srbski varianti, ki ima za center Beograd (Kordić 2004: 34–36). Obe varianti sta enakopravni, zato bi lahko govorili tudi o hrvaško-srbski varianti (gl. Thomas 1999). Fonetična variantnost se kaže kot ekavska oziroma vzhodna (Beograd) in ijekavska oziroma zahodna varianta (z Zagrebom kot centrom, sicer pa je varianta značilna za Hrvaško, Bosno in Hercegovino in Črno goro). Variantnost obstaja tudi na leksični ravni, na primer *voz/vlak*, *hleb/kruh*,³ pa tudi na skladenjski, na primer v povezavi z modalnim glagolom: na vzhodu je običajnejša razvezana oblika *da + osebna glagolska oblika*, na zahodu pa je več nedoločnika (ibid.). Glede tega S. Kordić poudarja, da oba leksema poznajo govorce obeh variant in da pripadajo pasivni leksiki (Kordić 2004: 34–36).

Avtorica je mnenja, da gre za en sam jezik. Tu citira tudi druge avtorje, kjer se na primer Gröschel (2001: 175–176, 180), ki se sklicuje na primer romanskih jezikov in zagovarja dejstvo, da se jezikoslovci v svojem pristopu niso dolžni podrežati političnim odločitvam o jeziku, zato slavistika kot disciplina, ki preučuje jezikovne sisteme, nima nobenega razloga, da bi srbsščino, hrvaščino in bošnjaščino raje kot jezikovne variante obravnavala kot različne jezike.

Argumenti, ki govorijo v prid različnim poimenovanjem teh jezikov, pa so drugačni: vsak od narodov svoj jezik označuje z drugačnim imenom, ki je v skladu z deželo, v kateri živijo, in kar je prisotno v logiki samoodločbe vsakega naroda. Sam konstrukt »srbohrvaški« ni bil nikoli širše zastopan med populacijo, običajni ljudje so svoj jezik označevali kot hrvaški ali srbski – dvojini naziv je bil strokovne in književne narave. Tu S. Kordić (2004: 35) navaja, da ima vsak jezik

3 Prvo navajamo vzhodno, drugo zahodno varianto.

pravico imenovati svoj jezik po svoje, lingvistika pa pač upošteva zakonitosti raziskovanja. Drugi argument pa so ustavna določila glede rabe jezika. Ta naj bi predstavljala odločilni argument glede tega, kako se bo jezik imenoval. Seveda pa raba enega jezika v različnih državah za seboj potegne tudi vprašanje imenovanja normalizacije in standardizacije, kar lahko pomembno vpliva na razvoj jezika.

Pogosto predlagajo, da bi se medsebojno razumevanje jezikov upoštevalo kot osnovni kriterij za uvrščanje jezikovnih variant v en in isti jezik – v vsakem primeru je praktično upoštevati ta kriterij skupaj z drugimi, saj sicer lahko v okviru enega jezika uvrstimo med seboj nerazumljive govore.

3.2 Medjezikovno razumevanje med slovenščino in srbohrvaščino

Srbohrvaški jezik je imel v SFR Jugoslaviji status enega od uradnih jezikov, a kot večinski jezik je bil sredstvo splošne širše komunikacije ter je kot tak imel status prestižnega jezika, tudi v republiki Sloveniji (Požgaj Hadži et al. 2013: 37). Načeloma je veljalo, da vsi Slovenci razumejo srbohrvaško, obratno pa ne gre. Pomembna jezikovna dejstva do leta 1991 (odcepitev Slovenije in Hrvaške ter razpad Jugoslavije) so opisana v nadaljevanju.

Vloga srbohrvaščine v bivši Jugoslaviji je bila glede na druge jezike dominantna in njen status prestižen (Požgaj Hadži et al. 2013). Vsi šoloobvezni prebivalci Slovenije so se v 5. razredu osemletke (obvezno osnovnošolsko izobraževanje) v starosti 11–12 let dve uri tedensko učili srbohrvaško, v drugih republikah SFRJ obratna praksa ni bila običajna, sicer pa so imeli uvajanje v družbo in kulturo jugoslovanskih narodov (Požgaj Hadži et al. 2013: 40). Leta 1991 se spremeni predmetnik, generacije, rojene po letu 1981, se niso več učile srbohrvaščine v osnovni šoli (http://www.o-ledina.si/Uploaded/Pages/9/zgodovinski-utrinki_168.pdf)

Srbohrvaški jezik je bil tudi sporazumevalni jezik v zveznem parlamentu in poslovnih jezik med podjetji iz različnih republik (Požgaj Hadži et al. 2013: 40). Vsi za to sposobni moški so služili vojaški rok v bivši Jugoslaviji (preferenčno v drugi republiki), kjer je bil jezik poveljevanja, prav tako pa sporazumevanja, srbohrvaški (Gjurin 1991), to je bila tudi *lingua franca* za sporazumevanje med pripadniki različnih jezikovnih skupin (npr. Makedonec in Slovenec, Albanec in Slovenec, Slovenec in pripadniki narodnostnih manjšin). Zadnja generacija, ki je služila vojaški rok v okviru Jugoslavije (jesen 1990), so bili fantje, rojeni leta 1971. Po tem času je v Sloveniji zavladal negativen odnos do srbohrvaščine, ki se je medtem razcepila na štiri jezike, hrvaškega, srbskega, bošnjaškega in črnogorskega (Požgaj Hadži et al. 2013: 63). Videti je, da se v 21. stoletju ta negativna vloga izgublja (Požgaj Hadži et al. 2013: 63).

3.3 Raziskave o razumevanju obeh jezikov

Poleg doktorske disertacije G. Labbéja v letu 2018 (Labbe 2019), ki se posveča medjezikovnemu razumevanju med slovenščino, hrvaščino in češčino, je raziskavo o medjezikovnem razumevanju med hrvaščino in slovenščino opravila Jelena Golubović (2016) v svoji doktorski nalogi, kjer je izvedla poizkus medjezikovnega razumevanja med šestimi slovanskimi jeziki (češčina, slovaščina, slovenščina, hrvaščina, srbsščina, bolgarščina), hkrati pa je med temi jeziki merila jezikovno oddaljenosti na osnovi etimološko nesorodnih besed ter leksikalne distance. Leksikalne distance so bile izmerjene na podlagi dialektoloških atlasov. Medjezikovno razumevanje je merila s tremi različnimi metodami: prevajanjem besed, testom z dopolnjevanjem in opisom slike. Lista besed je temeljila na prevodih 100 najpogostejših besedah iz korpusa *British National Corpus* (BNC). Vsa štiri besedila, ki jih je uporabila za raziskavo, so z ravni B1 (glede na SEJO⁴) (Golubović 2016: 71).

Najvišjo stopnjo medjezikovnega razumevanja je našla med češčino in slovaščino, sledili sta hrvaščina in slovenščina. V primeru slovenščine in hrvaščine je bilo medjezikovno razumevanje asimetrično, saj so slovenski govorci bolje razumeli hrvaščino kot obratno (Golubović 2016: 71).

Kakšni so razlogi za asimetrično razumevanje? Jelena Golubović glede raziskav asimetrične razumljivosti citira študije med skandinavskimi jeziki. Omenja študijo švedsko-danskega medjezikovnega razumevanja (Delsing and Lundin Akesson 2005, glej Golubović 2016: 108), kjer avtorja kot glavni razlog za asimetrično medjezikovno razumevanje, ne da bi omenila korelacijo med temi faktorji, navajata razlike v odnosu do jezika ter izpostavljenost jeziku.

Golubović tako omenja moment »izpostavljenosti«⁴ tujemu jeziku (Golubović 2016: 65). V času, ko je bila Slovenija del Jugoslavije, je bilo veliko rojenih govorcev slovenščine dvojezičnih; še danes se kaže, da Slovenci večinoma bolje razumejo hrvaščino kot obratno. Na osnovi teh predvidevanj J. Golubović postavlja hipotezo, da bo razumljivost med slovenščino in hrvaščino asimetrična (kot tudi med češčino in slovaščino) (Golubović 2016: 66). Navaja določene besede, kot je npr. *djeca* v srbohrvaščini in *dete* v slovenščini (Golubović (2016: 35) sicer navaja, da *dete* v slovenščini pomeni *dojenček*, medtem ko gre za stilistično poetično rabo samostalnika *otrok*). Poudarja asimetrijo razumevanja, saj Slovenec prav zaradi te besede ne bo imel problemov z razumevanjem hrvaške besede *djeca*, medtem ko bodo govorci srbohrvaščine bolj verjetno imeli probleme z razumevanjem besedo *otrok*, če je ne poznajo.

---

4 SEJO – Skupni evropski jezikovni okvir

Naj navedemo še naslednje razmišljanje, zakaj je razumevanje srbohrvaščine za Slovence bolj enostavno kot obratno. Ne smemo pozabiti, da je v času Jugoslavije srbohrvaščina igrala vlogo *linguae francae*. Medjezikovno razumevanje je bilo v teoriji predvsem enostransko, od slovenščine k srbohrvaščini, obratno pa redko. Status srbohrvaščine je bil prestižnejši od statusa slovenščine (Požgaj Hadži et al. 2012: 63).

Vendar na to vpliva tudi struktura leksike. V slovenščini obstajajo sopomenke, ki jih omenja tudi J. Golubović (gl. *dete* zgoraj), kjer je druga beseda pridobila slogovno specializacijo: bodisi gre za narečno, časovno ali zvrstno zaznamovano besedo. Vse te besede so, četudi jih govorniki slovenščine ne uporabljajo aktivno, del receptivnega fonda besedja. Običajni govornik jih razume in poveže s podobnimi besedami v srbohrvaščini ter tako razume. V nadaljevanju podajamo nekaj srbohrvaških besedi in pripadajočih slovenskih sinonimov: *dijete* – *otrok* (nevtralno), *dete* (knjižno); *kuća* – *hiša* (nevtralno), *koča* (gorska postojanka, zasilno, začasno prebivališče); *hleb* – *hlebec* (kruh okrogle oblike); *čitati* – *brati*, *čitati* (gre za dve varianti glagola, prva je kalkirana iz nemškega jezika (*lesen*), druga prevzeta iz slovanskega fonda). Slovenščina je še vedno precej dialektalno razčlenjen jezik in besedišče v nekaterih dialektih govornicem pomaga razumeti srbohrvaške besede.

4 Leksika kot nosilec pomena (in prva stopnja razumevanja)

Kot smo omenili v začetku (s citatom A. Peti-Stantić 2014), sta si slovenščina in hrvaščina med južnoslovanskimi jeziki najbližji, razlog za to pa v veliki meri izhaja iz genetskega sorodstva in dejstva, da sta ohranili skupne tipološke lastnosti. Ohranjata fonetično podobnost, ekavska oziroma vzhodna varianta je podobnejša standardni oziroma knjižni slovenščini⁵ kot ijekavska (srh. *pesma/pjesma*, slo. *pesem*; srh. *mleko/mljeko*, slo. *mleko*).

Fonetična podobnost med jezicoma obstaja, čeprav se določeni glasovi razlikujejo: slovenščina je izgubila mehčanje, ne razlikuje med dvema *č* in *dž*, *l* in *lj* ter *n* in *nj* (prim. Požgaj Hadži et al. 2012: 202–203) na isti način kot srbsščina oziroma hrvaščina, po drugi strani pa loči široka in ozka *o* in *e* ter polglasnik. Zaradi močne vokalne redukcije v centralni slovenščini, ki hkrati predstavlja standardno izreko, je pisni kod lažje razumljiv kot govornjeni. Problem predstavlja tudi pisava, saj cirilica, značilna za vzhodno varianto srbohrvaščine, zmanjšuje možnost za medjezikovno razumevanje.

5 Knjižna slovenščina – utečen izraz (Toporišič 2000), v zadnjem času se vse bolj uveljavlja izraz »standardna« (Krek 2009).

Skladnja in morfolgija obeh jezikov sta precej podobni, kar dokazujejo tudi različne študije, npr. članka Vatroslava Kalenića *Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini*, *Raba pridevnikov v slovenščini in srbohrvaščini* (Požgaj Hadži et al. 2012: 31–32), ter skupni razvoj.

Jelena Golubović (2016) se sprašuje, na katerih temeljih lahko razumemo jezik, ki ga ne poznamo, je pa soroden našemu maternemu: meni, da več ko delimo slovarja, bližje so si jeziki. Bolj ko so si besede podobne, večja je možnost medjezikovnega razumevanja. (Golubović 2016: 39)

V nadaljevanju bomo poskusili prikazati medjezikovno razumevanja med slovenščino in hrvaščino na primeru besedila. Navajamo primer dveh besedil o Ljubljani, ki smo ju prevzeli s spletnih strani Wikipedije (<https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljana> in <https://sh.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) in nekoliko priredili oziroma skrčili na način, da obe besedili obravnavata isto predmetnost. Gre torej za primerljivi in ne identični besedili.

Besedišče smo analizirali po metodi sedmih sit, s praktičnim pristopom, ki se je uveljavil v okviru metode EuroCom (-Rom, -Slav ali -Germ) (Klein, Stegmann 2004) in s katerim je po eni strani možno ocenjevati sorodnost oz. jezikovno bližino, po drugi pa tudi spodbujati medjezikovno razumevanje. Gre za presejalno metodo, ki jo lahko izvedemo ob vsakem besedilu, tako poslušanem kot zapisanem. S prvim sitom odberemo mednarodne besede, to so tiste, ki jih kot tujke uporabljamo v različnih jezikih (poleg besed latinskega izvora, so lahko to tudi besede grškega ali angleškega izvora). V danem članku je to *biciklistički* (*saobračaj*), *aerodrom*, *istorija*, *kvart*, *centar* v srbohrvaščini, v slovenščini *hipoteza*. Zanimivo je, da je v srbohrvaščini uporabljenih več tujk oziroma sposojenk kot v slovenščini, ki daje prednost domačim besedam, tako je namesto *center* npr. *središče*.

Z drugim sitom označimo panslovanske besede. Tu dobimo tako »prave« kot »lažne« oziroma neprave prijatelje. Pravi so *reka*, *del*, *približno*, *zmaj*, *žica*, nepravi pa *grad*, *vremenski*. Pri slednjih se bomo pomudili še v nadaljevanju.

Tretje sito »zadrži« fonetično sorodne besede, v katerih se kaže razvoj v danem jeziku. Pri četrtem situ so v okviru EuroCom pozorni na besede, ki so sorodne, pa se pišejo ali izgovarjajo drugače. Ta dva kriterija sta lingvistično precej nenačnna, meje niso jasno razvidne, tako da ju v primeru srbohrvaščine in slovenščine lahko združujemo pod oznako morfonološke razlike, ki se kažejo v pisavi in izgovoru. Sem spadajo različice⁶ *općina* / *občina*, *slavenski* / *slovanski*, *na*

6 Prva varianta je vedno srbohrvaška, druga slovenska.

železničoj (stanici) / na železniški (postaji), ljeti / poleti, ušće / ustje, najveće / največje, Turci / Turki, Francuzi / Francozi, prestonica / prestolnica, okupacione / okupacijske, škola / šola, slovenački / slovenski, željeznički / železniški.

Peto sito se osredotoča na prepoznavanje skladskih značilnosti jezikov, npr. besedni red ali oziralni odvisniki, gerundij kot nadomestilo za podredni stavek ipd., šesto na oblikoslovje (določni, nedoločni člen). S tema dvema sitoma se nisimo ukvarjali, ker smo se osredotočali na leksiko, pogledali smo le, kar je ostalo na sedmem situ, torej preostanek lasten zgolj danemu jeziku. Na sedmem situ so tako ostali *stanovnik / prebivalec, grad / mesto, saobračaj / promet, pitanje / vprašanje, zemljotres / potres, godina / leto, rat / vojna, avtoput / avtocesta, centralan / osrednji, kvart / četrt, voz / vlak.*

Tabela besedišča iz Wikipedije v obeh jezikih:	
srbohrvaščina	slovenščina
vremenska zona	časovni pas
gradski kvart	mestna četrt
saobračaj	promet
grad-heroj	mesto-heroj
biciklistički saobračaj	kolesarski promet
gradska opština	mestna občina
stanovnik	prebivalec
pitanje	vprašanje
zemljotres	potres
godina	leto
voz	vlak
centralan	osrednji

Za razumevanje je pomembna tudi opredelitev konteksta. Razumevanje v znanem kontekstu je lažje kot v neznanem, tudi če ne poznamo vseh besed. Na straneh o Ljubljani v Wikipediji je v obeh jezikih predstavljena tudi tabela s podatki o mestu, kjer podatki (in njihova predvidljivost) omogočajo razumevanje. Kontekst (v obliki števil) pomaga pri razumevanju kategorij v obeh jezikih, predvsem v tabelah s podatki (glej obe strani na Wikipediji). Razumevanje otežujejo lažni prijatelji.

Na tem mestu moramo opozoriti še na stvarno napako v hrvaškem besedilu, kjer govorijo o Savski namesto o Dravski banovini. Glavno mesto Dravske banovine je bila Ljubljana, glavno mesto Savske banovine pa Zagreb.

4.1 Pravi in lažni prijatelji

Že med hrvaščino in srbsščino obstajajo razlike v leksiki, med slovenščino in hrvaščino toliko več. Besedišče slovanskega fonda v obeh jezikih lahko razdelimo na prave in lažne prijatelje. Po definiciji (A. Peti-Stantić 2014) so pravi prijatelji tisti, ki so zanesljivi in jih lahko nadomeščajo drug drugega v vseh situacijah, lažni pa tisti, ki jih različno dojemamo in prepoznavamo (uporablja se tudi termin jezikovni sinonim oziroma jezikovni homonim). K temu bi seveda dodali, da gre za leksem, ki je nosilec pomena.

Pravi prijatelji so tiste besede, ki imajo v obeh jezikih enak pomen, kot na primer *kava*, *kruh*, *ključ*. Lažni prijatelji pa so tisti, ki se nam na pogled zdijo enaki, a se razlikujejo v pomenu, npr. *vreme* slo. in *vrijeme* srh., ki v slovenščini pomeni *čas*; *grad* slo. in *grad* srh., ki v slovenščini pomeni *mesto*, *let* slo. in *ljeto* srh., ki v slovenščini pomeni *poletje*, *grah* srh., ki v slovenščini pomeni *fižol*, in *grahak* srh., ki ga v slovenščino prevedemo kot *grah*, glagolski pari; *moliti* srh., *prositi* slo (v slo. se *moliti* uporablja samo v zvezi *prositi boga*); pridevniki: *vjeran*, *zgodan* srh., ki ju lahko najdemo v slovenščini kot *veren* in *zgoden*, a ne v istem pomenu.

Tujke sta slovenščina in srbohrvaščina sprejemali na različen način, kar se vidi tudi iz zgoraj analiziranega besedila. Pri samem medjezikovnem razumevanju pa kljub temu predstavljajo določeno pomoč.

5 Sklep

Slovenščina in srbohrvaščina kot dva jezika, ki sta si zelo blizu, ki sta delila jezikovno preteklost, zato še danes predstavljata velik potencial za medjezikovno razumevanje. Medjezikovno razumevanje med slovenščino in srbohrvaščino je asimetrično – iz srbohrvaščine v slovenščino je bolj prisotno kot obratno, kar je rezultat tako zgodovinskih stikov, kjer je bila nekoč srbohrvaščina *lingua franca*, kot tudi same strukture jezika – v slovenščini obstaja precej dvojnic z enakim pomenom, od katerih je ena zelo podobna srbohrvaški besedi, vendar slogovno zaznamovana in manj uporabljena, a vseeno predstavlja del besedišča (morda samo receptivnega) slovenskih govorcev.

Po drugi strani pa problem medjezikovnega razumevanja razumemo bolj kot politično voljo kot prakso, ki je sama na sebi dostopna govorcem glede na večjo ali manjšo bližino med jeziki, ki jih govorijo. Največji sovražnik medjezikovnega razumevanja med tema sorodnima jezikoma je globalizacija in z njo angleščina:

danes jo večina mladih za sporazumevanje izbere raje, kot da bi se trudili z medjezikovnim razumevanjem. Daljše bivanje v slovanskem jezikovnem okolju pa vpliva na odločanje za sporazumevanje v slovenskem oziroma (srbo)hrvaškem jeziku. To vidimo tudi pri študentih iz držav naslednic bivše Jugoslavije, ki študirajo v Sloveniji, saj povezave na gospodarskem, znanstvenem, izobraževalnem in umetniškem področju med temi državami še obstajajo, med njimi pa tudi sporazum o možnosti brezplačnega študija za pripadnike bivših jugoslovanskih republik. Ti študentje imajo možnost, da izkoristijo dodatno leto študija za učenje slovenskega jezika. Vendar ti študentje po izkušnjah zaprosijo za pisanje naloge v angleščini. Zavest o medjezikovnem razumevanju in urjenje v prepoznavanju tega potenciala bi bilo treba spodbujati v šolah, saj ponuja možnost za širjenje jezikovnih, kulturnih in sporazumevalnih kompetenc.

Bibliografija

- Barić, Evgenija, Miro Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, 1997: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belić, Aleksandar, 1921: Les rapports mutuels du serbo-croate et du slovène. *Revue des études slaves*, Tome 1, fascicule 1-2, 20–27.
- Blanche-Benveniste, Claire, A. Valli, 1997: *Une grammaire pour lire en quatre langues, L'intercompréhension : le cas des langues romanes. Le français dans le monde – Recherches et applications*, 33–37.
- Brozović, Dalibor, 1992: Serbo-Croatian as a pluricentric language. M. Clyne (ur.), *Pluricentric languages : differing norms in different nations*. Berlin; New York, 347–380.
- Dubois, Chloé, 2010: *Des frontières (socio)linguistiques dans l'espace sud-slave central*. Magistrsko delo. Linguistics. <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-0050675> 2010 <dumas-00506756> (dostop 10. 3. 2019).
- Escudé, Pierre, Pierre Janin, 2010: *L'intercompréhension, clé du plurilinguisme*. Pariz: Clé international. Coll. Didactique des langues étrangères.
- Gjurin, Velimir, 1991: *Slovenščina zdaj*. Ljubljana: Art Agencija.
- Golubović, Jelena, 2016: *Mutual intelligibility in the Slavic language area*. Groningen: University of Groningen.
- Gröschel, Bernhard, 2001: Bosnisch oder Bosniakisch? Zur glottonymischen, sprachpolitischen und sprachrechtlichen Fragmentierung des Serbokroatischen. Ulrich Hermann Wassner (ur.), *Lingua et linguae: Festschrift für Clemens-Peter Herbermann zum 60. Geburtstag*. Aachen, 159–188.

- Jelovšek, Alenka, 2009: *Srbohrvatizmi nekoč in danes: analiza tiska med letoma 1945 in 2005*. Diplomaska naloga. Ljubljana, FDV: Alenka Jelovšek.
- Klein, Hans Günter, Tilbert Stegmann 2004: *Les sept tamis – lire les langues romanes dès le départ. Avec une introduction à la didactique de l'eurocompréhension*. Aachen: Shaker Verlag, (Éd. EuroCom vol. 6).
- Kordić, Snježana, 2004: Le serbe et le croate aujourd'hui : entre aspirations politiques et faits linguistiques. *Revue des études slaves*, Tome 75, fascicule 1, 31–43.
- Krek, Simon, 2009: Od SSKJ do spletnega portala standardne slovenščine. *Jezik in slovstvo*, letnik 54, številka 3/4, 95–113.
- Labbé, Grégoire, v tem delu: Prema metodici međusobnog sporazumijevanja među slavenskim jezicima. Primjer hrvatskog, slovenskog i češkog jezika.
- Lisac, Josip, 2003: *Hrvatska Dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Lončarić, M., 2005: *Kajkaviana & alia, Ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Čakovec: Zrinski; Zagreb: IHJJ.
- Orožen, Martina, 2010: *Kronološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Zora.
- Peti-Stantić, Anita, 2014: Slovensko-hrvaški lažni prijatelji. 20. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi / tuji jezik, 201-209.
- Pirih Svetina, Nataša, Mojca Schlamberger Brezar, Gregor Perko, Patrice Pognan, 2016: Ko vsak uporablja svoj lastni jezik in razume svojega sogovorca. *Vestnik za tuje jezike*, 2016, letn. 8, št. 1, 99–111. <http://revije.ff.uni-lj.si/Vestnik/article/view/7179/6884>, doi: 10.4312/vestnik.8.99-111.
- Požgaj Hadži, Vesna, et al., 2012: *Izazovi kontrastivne lingvistike / Izzivi kontrastivnega jezikoslovja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Požgaj Hadži, Vesna, Tatjana Balažic Bulc, Vlado Miheljčak, 2013: Srpskohrvatski jezik iz slovenske perspektive. Požgaj Hadži, Vesna (ur.): *Jezik između lingvistike i politike*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ramovš, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana : Akademsko založba.
- Rigler, Jakob, 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija*. XIV. 1–4, 25–78.
- Schlamberger Brezar, Mojca, Gregor Perko, Patrice Pognan, 2015: *Les bases de la morphologie du slovène pour locuteurs francophones*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Thomas, Paul-Louis, 1999: Frontières linguistiques, frontières politiques. *Histoire Épistémologie Langage*. Tome 21, fascicule 1, 1999. Linguistiques des langues slaves, 63–82. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hel_0750-8069_1999_num_21_1_2730 (dostop 10. 3. 2019)

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Spletne strani:

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl (dostop 10. 3. 2019)

<http://www.eurom5.com/p/chisiamo-fr/intercomprensione> (dostop 10. 3. 2019)

Eurocom <http://www.eurocom.uni-frankfurt.de/> (dostop 10. 3. 2019)

MICReLa <http://www.let.rug.nl/gooskens/project/> (dostop 10. 3. 2019)

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/administration_sl (dostop 10. 3. 2019)

Skupni evropski jezikovni okvir. 2011. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/Jeziki/Publikacija_SEJO_komplet.pdf . (dostop 10. 3. 2019) http://www.o-ledina.si/Uploaded/Pages/9/zgodovinski-utrinki_168.pdf (dostop 30. 4. 2020)

Slovenščina (<https://sl.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) (dostop 10. 3. 2019)

Srbohrvaščina (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Ljubljana>) (dostop 10. 3. 2019)